

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.13>*Мамедів Насір Натік оглу*

ІНТЕРЕСИ ГРОМАДЯНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Постановка проблеми. Насамперед необхідно зазначити, що однією з небезпечних тенденцій, що характеризують сучасні збройні конфлікти, є молодість їх учасників. У багатьох збройних конфліктах саме молоді люди, а найчастіше і діти, відіграють активну роль як безпосередніх комбатантів (особи, що вступають до лав збройних сил), так і як непрямих осіб. У зв'язку з цим діти можуть виступати як збройні солдати у збройному конфлікті. Таким чином, правовий статус дітей зазнає суттєвих змін під час збройного конфлікту [1]. Так само в ході збройного конфлікту вони можуть бути як суб'єктом, так і об'єктом насильства. Через статус установи діти за жодних обставин не можуть бути піддані зброї. Оскільки діти розглядаються як суб'єкт, безпосередній учасник збройного конфлікту, а в іншому випадку ці ж діти розглядаються як об'єкт, категорія цивільного населення [2, 278–294]. На жаль, випадки порушення прав дітей під час збройних конфліктів нерідкісні. У цей час порушуються не лише їхнє здоров'я, освіта, а й декларація про життя. Тільки в результаті Ходжалінського геноциду загинули 83 азербайджанські дитини. Усього 155 дітей втратили одного чи обох батьків. У ході 44-х денної війни 2020 року збройними силами Вірменії було вбито 12 дітей, 5 дітей втратили обох батьків. Такі випадки можна зустріти у світі останнім часом і в існуючих наразі збройних конфліктах (Україна, Сирія, Ірак та ін.). Під час збройного конфлікту в Україні загинуло близько 400 дітей та близько 800 отримали поранення. Звісно, для цивілізованого світу це дуже сумна картина.

Мета цієї статті дослідження сфери застосування міжнародного гуманітарного права щодо конфліктуючих сторін.

У статті послідовно аналізуються питання застосування міжнародного гуманітарного права щодо ситуації, осіб, часу та місця.

Новизна. Вперше в вітчизняній науковій літературі автором класифіковано різні підходи, виходячи з досвіду різних країн у різні роки розвитку міжнародного гуманітарного права на результати тих чи інших збройних конфліктів, де вирішувалися долі не в чому невинних людей, питання компенсації у зв'язку із втратами їхньої життя тощо.

Виклад основного матеріалу. Необхідність захисту цивільних осіб під час збройних конфліктів широко визнається та обґрунтовується міжнародно-правовими нормами. На жаль, ці норми часто не дотримуються практично. Про це свідчить вкрай байдуже і двоїсте ставлення світової спільноти до численних жертв серед мирного населення (включаючи жінок та дітей, які є об'єктами особливого захисту норм міжнародного гуманітарного права та вразливих груп) внаслідок

ракетного обстрілу Вірменією другого за величиною міста Азербайджану, розташованого далеко від лінії фронту, Гянджі протягом 44-денної війни. Міжнародні організації та держави, які традиційно говорять про «примат демократії та прав людини», стали буденністю в контексті гянджинського терору та злочину Вірменії проти людяності, ігноруючи норми міжнародного гуманітарного права [3].

Відсутність належної оцінки міжнародним співтовариством Ходжалінського геноциду підштовхнула його ненависного ворога до скоєння такого жахливого військового злочину у Гянджі. Нещадна жорстокість і геноцид, скоєні вірменами в Ходжали та Гянджі проти мирних і ні в чому не винних азербайджанців, безпорадних людей похилого віку, жінок і дітей, не вписуються в жодні норми гуманітарного права. На жаль, у той час, як деякі держави визнають «так званий» геноцид вірмен на підставі вигадок і вигадок, не підтверджених жодними історичними свідченнями, на парламентському рівні світова спільнота не бажає належним чином оцінити ці очевидні факти, що відбулися в недалекому минулому та на його очах. Якщо світова спільнота хоче запобігти майбутнім гуманітарним кризам, від яких не застрахована жодна країна, мають бути розроблені реальні та працездатні механізми, які забезпечують беззастережне виконання норм міжнародного гуманітарного права без будь-якої дискримінації та застосовуються в кожному необхідному випадку без будь-яких винятків [3].

Виділяють три групи норм міжнародного гуманітарного права з погляду їх застосування у часі [4]:

- 1) норми міжнародного гуманітарного права, які починають діяти з початком воєнних дій та перестають діяти із закінченням воєнних дій;
- 2) норми міжнародного гуманітарного права, застосування яких обмежено у часі;
- 3) норми міжнародного гуманітарного права, які діють виконання конкретних завдань.

Більшість норм міжнародного гуманітарного права починають діяти саме із початком збройного конфлікту. Після закінчення бойових дій застосування цих норм також припиняється. Стаття 6.2 Четвертої Женевської конвенції свідчить, що застосування чинної Конвенції на території сторін конфлікту має бути припинено після закінчення воєнних дій [5].

Існують такі норми міжнародного гуманітарного права, що з застосування цих норм немає значення, чи є період війни чи миру. Наприклад, просування норм міжнародного гуманітарного права біля країни, включення відповідних норм до навчальних матеріалів тощо. Головною умовою застосування таких норм є набрання чинності відповідною конвенцією або додатковим протоколом на території країни [6].

Військові дії можуть вестись у межах певного району, у межах певного простору: суші, води та повітряного простору. Слід зазначити, що терміни «театр бойових дій» і «театр бойових дій» використовуються висловлювання просторових рамок бойових дій. Театр військових дій - вся територія (суша, повітря, море) воюючих держав, а також частина світового океану за межами територіальних вод держав, повітряний простір над ними, де ці держави потенційно можуть проводити

військові дії. Театр військових дій – це район, де протиборчі сторони фактично ведуть бойові дії [7].

Театр бойових дій може містити кілька театрів бойових дій. Ця класифікація, що використовується для позначення просторових меж збройного конфлікту, не впливає на застосування норм міжнародного гуманітарного права. Отже, ці норми повинні застосовуватися не тільки на театрі воєнних дій, а й на всій території воюючих сторін.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права території нейтральних країн, а також об'єкти культури, що особливо охороняються як національна та загальнолюдська цінність, а також джерела підвищеної небезпеки (наприклад, атомні електростанції), пошкодження яких може призвести до трагічних наслідків для цивільного населення, а також протоки і канали міжнародного значення, Місяць та інші небесні тіла не можуть використовуватися як театри воєнних дій.

В даний час застосування міжнародного гуманітарного права в збройних конфліктах, що відбуваються в кіберпросторі, є однією з найактуальніших і досить складних проблем. Слід враховувати, що за нинішніх умов багато держав намагаються використати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як засіб для реалізації своїх військово-політичних цілей, розв'язання завдань у цій сфері, розробляють для цього різні методи та методи. По суті ІКТ тут використовуються як зброя. Але застосовується ця зброя в особливому просторі – кіберпросторі. В результаті тут відбувається збройний конфлікт. На жаль, наразі ще не сформовано єдиного підходу та чіткого правового механізму чи процедури застосування норм міжнародного гуманітарного права [8].

Експерти зазначають, що застосування принципів та норм міжнародного гуманітарного права (Гаагського права та Женевського права) до збройних конфліктів, що відбуваються у кіберпросторі, пов'язане з певними труднощами у контексті тлумачення цих принципів та норм. Ці труднощі викликані, з одного боку, тим, що кіберпростір є новим як сфера застосування міжнародного гуманітарного права, а з іншого - відсутністю універсального міжнародного договору, що регулює відносини, що виникають під час використання ІКТ як зброя [7].

Нині внаслідок надзвичайно широкого та надзвичайно швидкого впровадження Інтернету та технологій штучного інтелекту у суспільне життя більшість життєво важливих об'єктів цивільної інфраструктури (наприклад, об'єкти енергетики та ін.) тісно інтегровані у кіберпростір. Це значно збільшує ризик значної шкоди тим об'єктам, які використовують кіберпростір. Кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури також можуть призвести до численних жертв та тілесних ушкоджень залежно від обставин. Невипадково багато військових експертів порівнюють загрозу кіберзброї з руйнівним ефектом, який може мати ядерну зброю [9].

Хоча всі країни визнають важливість міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки, відсутність спільної «мови» та підходу ускладнює міжнародне співробітництво. Тому країнам необхідно узгодити загальноприйняте визначення терміну кібербезпеки. Транскордонний характер кіберзагроз спонукає країни тісно співпрацювати у сфері кібербезпеки. Також слід проаналізувати, чи не суперечить

стратегія кібербезпеки цілям міжнародного співтовариства та підтримує боротьбу з проблемами кібербезпеки на глобальному рівні [9].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи всі ідеї, викладені у цьому дослідженні, можна зробити такі висновки:

1. Область застосування міжнародного гуманітарного права – дуже складна та багатогранна категорія. Випадки, що входять до сфери застосування міжнародного гуманітарного права, та критерії, що визначають це, остаточно не визначені. Дещо ускладнив цю проблему той факт, що характер сучасних збройних конфліктів зазнав істотних змін порівняно з попередніми.

2. Основною умовою застосування абсолютної більшості норм міжнародного гуманітарного права є початок збройного конфлікту та передача полонених, поранених чи цивільних осіб, які належать іншій стороні, під контроль однієї зі сторін збройного конфлікту. Тут причини початку збройного конфлікту, фактори, що виправдовують або виключають застосування збройної сили, розміри окупованої та контрольованої території, наявність опору окупації тощо такі випадки не мають значення.

3. Хоча обмін військовополоненими існує і здійснюється на практиці, обмін військовополоненими як інститут не закріплений в актах міжнародного гуманітарного права та його правила не мають чіткого нормативного визначення. Визначення такого інституту у правовому аспекті, поряд із його детальними нормами, у конвенціях, що становлять джерело міжнародного гуманітарного права, може зробити важливий внесок у підвищення ефективності правового регулювання у цій сфері за рахунок підвищення ефективності у сфері застосування міжнародного гуманітарного права до фізичних осіб.

4. Особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права до операцій з підтримки миру та за яких умов це можливо, з якого моменту та в якому обсязі ці норми повинні дотримуватися, за яких обставин військовослужбовцям, які представляють миротворчі сили, може бути надано статус комбатанта чи військовополоненого тощо. Було б доцільно однозначно і детально розробити норми, що регулюють питання, що залишаються відкритими, і закріпити їх у міжнародних документах, що становлять джерело міжнародного гуманітарного права.

5. У плані вирішення особливо актуальної та досить складної проблеми застосування міжнародного гуманітарного права щодо збройних конфліктів, що відбуваються у кіберпросторі, важливо сформулювати єдиний підхід, чіткий правовий механізм чи процедуру застосування норм міжнародного гуманітарного права до випадків, коли збройний конфлікт по суті відбувається у цьому просторі з використанням ІКТ як зброя.

Міжнародні законодавчі акти мають чітко визначати ознаки та обсяг об'єктів цивільної інфраструктури, які можуть бути пошкоджені внаслідок кібератаки та перебувають під захистом норм міжнародного гуманітарного права.

6. В сучасний час в умовах збройних конфліктів виникає серйозна потреба у вдосконаленні механізмів захисту прав людини відповідно до нових реалій.

У період збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права, що визначають заходи захисту та захисту окремих категорій осіб, повинні застосову-

ватися без дискримінації, а для цього повинні бути розроблені оперативні ефективні механізми, що більш відповідають характеру умов сучасного збройного конфлікту.

Література

1. Axundov, R.A. Beynəlxalq humanitar hüquq normalarının qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı tətbiqi: diss avtoreferatı. Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı, 2017. 28 s.
2. Aslanov, Z.N. Silahlı münaqişələr zamanı qadınların və uşaqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının milli qanunvericilikdə həyata keçirilməsi // Dırçəliş – XXI əsr, 2013. № 178–179, s. 278–294.
3. Dadaşova, Ramilə. Terrorçu Ermənistan dövləti beynəlxalq hüquq normalarına qəti surətdə əməl etmir. 07.10.2020 15:32 <https://science.gov.az/az/news/open/14492>.
4. Doswald-Beck, L., Vite, S. Le droit international humanitaire et le droit des droits de l'homme // RICR, Mars-avril. 1993. № 800. 128 p.
5. United Nations. Report of the International Law Commission Fifty-fifth session (5 May-6 June and 7 July-8 August 2003) General Assembly Official Records Fifty-eighth session Supplement No. 10 (A/58/10)
6. Allahverdiyev, A. Beynəlxalq hüquqda insanlığa qarşı cinayətlər / Bakı: Elm və texnologiya, 2017. 396 s.
7. International Legal Protection Of Human Rights In Armed Conflict, New York and Geneva, 2011, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf
8. İmamverdiyev, Yu.N. Yeni nəslin milli kibertəhlükəsizlik strategiyaları // İnformasiya cəmiyyətinin problemləri, 2013. № 2 (8), s. 42–51.
9. Qasımova, A.M. Müasir beynəlxalq hüquqda hərbi münaqişələr zamanı uşaqların hüquqlarının müdafiəsi / Diss. Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı, 2021. 136 s.

Анотація

Мамедіє Насір Натік оғлу. *Інтереси громадянського населення у сфері застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів.* – Стаття.

Мета цієї статті – дослідження сфери застосування міжнародного гуманітарного права щодо конфліктуючих сторін.

У статті послідовно аналізуються питання застосування міжнародного гуманітарного права щодо ситуації, осіб, часу і місця.

Методи. За допомогою проведених аналізів та на основі досвіду застосування міжнародного гуманітарного права автор широко використовував методи порівняльного аналізу документів щодо застосування актів міжнародного гуманітарного права, методи опису характеристик застосування цих актів, контент-аналіз законодавчих актів різних країн з питань застосування міжнародного гуманітарного права.

Новизна. Вперше у вітчизняній науковій літературі автором класифіковано різні підходи, виходячи з досвідів різних країн у різні роки розвитку міжнародного гуманітарного права на результати тих чи інших збройних конфліктів, де вирішувалися долі не в чому невинних людей, питання компенсації у зв'язку із втратами їхнього життя тощо.

Висновки. Автор зазначає, що область застосування міжнародного гуманітарного права є дуже складною та багатогранною категорією, випадки, що входять до цієї галузі застосування та критерії, що її визначають, до кінця не визначені. Також наголошується, що необхідність закріплення інституту обміну військовополоненими в конвенціях, що становлять джерело міжнародного гуманітарного права у правовому аспекті, особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права до миротворчих операцій, а також застосування міжнародного гуманітарного права щодо збройних конфліктів, що відбуваються в кіберпросторі.

Зазначається, що в плані вирішення особливо актуальної та досить складної проблеми застосування міжнародного гуманітарного права щодо збройних конфліктів, що відбуваються у кіберпросторі, важливо сформувати єдиний підхід, чіткий правовий механізм чи процедуру застосування норм міжнародного гуманітарного права до випадків, коли збройний конфлікт по суті відбувається у цьому просторі з використанням ІКТ як зброю.

Міжнародні законодавчі акти мають чітко визначати ознаки та обсяг об'єктів цивільної інфраструктури, які можуть бути пошкоджені внаслідок кібератаки та перебувають під захистом норм міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародний збройний конфлікт, Женевські конвенції, застосування міжнародного гуманітарного права.

Summary

Mamedov Nasir Natik oghlu. *Interests of the civil population in the sphere of application of international humanitarian law during armed conflicts.* – Article.

The purpose of this article is to study the scope of international humanitarian law in relation to the conflicting parties.

The article consistently analyzes the issues of application of international humanitarian law by situation, by person, by time and place.

Methods and methodologies. With the help of the analyzes carried out and on the basis of the experience of applying international humanitarian law, the author widely used the methods of comparative analysis of documents on the application of acts of international humanitarian law, methods for describing the characteristics of the application of these acts, content analysis of legislative acts of various countries on the application of international humanitarian law.

Novelty. For the first time in the domestic scientific literature, the author has classified various approaches based on the experiences of various countries in different years of the development of international humanitarian law on the results of various armed conflicts, where the fate of innocent people was decided, issues of compensation in connection with the loss of their lives, etc. d.

Conclusions. The author points out that the scope of international humanitarian law is a very complex and multifaceted category, the cases included in this scope and the criteria that determine it are not fully defined. It is also noted that the need to consolidate the institution of the exchange of prisoners of war in the conventions that constitute the source of international humanitarian law in the legal aspect, the features of the application of international humanitarian law to peacekeeping operations, as well as the application of international humanitarian law in relation to armed conflicts taking place in cyberspace.

It is noted that in terms of solving the particularly relevant and rather complex problem of the application of international humanitarian law in relation to armed conflicts taking place in cyberspace, it is important to form a unified approach, a clear legal mechanism or procedure for applying the rules of international humanitarian law to cases where an armed conflict essentially occurs in this space using ICT as a weapon.

International legislative acts should clearly define the signs and scope of civilian infrastructure that can be damaged as a result of a cyber attack and are protected by international humanitarian law.

Key words: international law, international humanitarian law, international armed conflict, Geneva Conventions, application of international humanitarian law.